

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ ТА РЕЛІГІЙ
ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

ЛУГАНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

**“... Безсмертя нації – у
слові...”**

**Методичні
рекомендації**
до святкування
100-річчя від дня
народження
Миколи Руденка

Старобільськ – 2020

УДК 929:069.7 (083.132)

Мартиненко М.С. “... Безсмертя нації – у слові...”. Методичні рекомендації до святкування 100-річчя від дня народження Миколи Руденка. Лисичанськ: Вид-тво ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2020. 33 с.

Рекомендовано науково-методичною радою Луганського обласного краєзнавчого музею. *Протокол № 9 від 25 вересня 2020 р.*

Рецензенти:

Кушнір Л.В., к.і.н., заступник директора з наукової роботи Луганського обласного краєзнавчого музею

Відповідальна:

Мілованова О.В., директор Луганського обласного краєзнавчого музею

Методичні поради укладено з метою вшанування пам'яті жертв політичних репресій, привернення уваги сучасного покоління, насамперед молоді, до трагічних подій минулого та виховання поваги до нашої історії, висвітлення руху опору радянському тоталітаризму через біографію східноукраїнського дисидента – Миколу Руденка та представлення образу українського Сходу, дещо відмінного від наявних у певної частини суспільства стереотипів. У виданні містяться вказівки щодо форм і методів проведення заходів зі 100-річчя від дня народження Миколи Руденка, річниці утворення Української Гельсінської спілки, поради щодо можливості оформлення експозиції, яка висвітлює трагічні події, рекомендована література, додатки.

Для наукових співробітників музеїв, викладачів, студентів, учнів.

Адреса: Луганський обласний краєзнавчий музей
92700, м. Старобільськ, вул. Гімназична, 53
тел./факс: (06461) 2-37-76
e-mail: lokm_stb@ukr.net

Безсмертя нації – у слові

Безсмертя нації – у слові,
А слово – Бог земних віків.
Лише нікчемні й безголові
Зрікаються старих батьків.

Не робітництво, не селянство,
Не щирий, праведний народ,
А так собі – тупе міщанство,
Ходячий шлунок, жуйний рот.

Та, незважаючи на втрати,
На лайку й дорікання злі,
Я слово буду гранувати,
Щоб стало долею землі.

Щоб за освяченим порогом,
Де ера займеться нова,
Воно й насправді стало Богом,
Який у серці ожива.

Микола Руденко. 1972.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 “Талант — це вогнище Свободи”.	6
До 100-річчя Миколи Руденка.....	
РОЗДІЛ 2 “Наша свобода не далася дарма”.	10
До річниці Української гельсінської групи.....	
2.1. Історична довідка	10
2.2. Цифрами про Українську Гельсінську групу	13
РОЗДІЛ 3 Проблеми та можливості висвітлення теми “Дисидентський рух у регіональному аспекті”	14
РОЗДІЛ 4 Рекомендації щодо форми і методів проведення заходів	17
ВИСНОВКИ	19
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ	20
ДОДАТКИ Рекомендований перелік документів для експозиції.....	22

ВСТУП

“Ця стадія українського життя, в яку ми ввійшли, вимагає високого морального настрою, спартанського почуття обов’язку, певного аскетизму і навіть героїзмі від українських громадян...”

М. Грушевський

В історії нашого народу чимало трагічних сторінок. Та чи не найжахливішими є ті, що пов’язані з репресивною політикою тоталітарного режиму.

Десятиріччями під найсуворішою завісою секретності перебували долі тих, хто потрапив під люті “червоні жорна”. Провина тисяч постраждалих найчастіше була у тому, що додержувалися своїх щирих поглядів на шляхи розбудови рідної країни, зокрема, у національному питанні. Всі, кому режим інкримінував антирадянські дії, практично не мали жодної можливості спростовувати брудні звинувачення. Довгим та непростим був процес десталізації. Та остаточно завісу секретності було скинуто із проголошенням України незалежною державою.

Серед наших земляків, які чесно й сумлінно служили розвитку й звеличенню України, намагалися відстоювати свою думку, що не співпадала з офіційною, чимало відомих постатей. Їх прізвиська вже увійшли до сучасних шкільних підручників. Серед них – знаний український письменник і літературний критик Іван Світличний та його сестра – Надія Світлична, які були родом з Луганщини.

В цьому переліку й Микола Руденко, письменник, філософ, правозахисник. Засновник Української Гельсінської групи (далі УГГ). Лауреат Міжнародної премії ім. В.Винниченка, Державної премії України ім. Т.Г.Шевченка [5].

На превеликий жаль цей перелік можна продовжувати... Адже близько 30 тис. мешканців Луганщини стали жертвами радянського свавілля. Переважну більшість з них становили українці. Найбільших репресій зазнали робітники – 12088, колгоспники – 5183, селяни-одноосібники – 2985, військовослужбовці – 1841 та інтелігенція – 1225.

З метою вшанування пам’яті жертв політичних репресій, привернення уваги сучасного покоління, насамперед молоді, до трагічних подій минулого та виховання поваги до нашої історії, висвітлення руху опору радянському тоталітаризму через біографію східноукраїнського дисидента – Миколу Руденка та представлення образу українського Сходу, дещо відмінного від наявних у певної частини суспільства стереотипів, науково-методичним сектором Луганського обласного краєзнавчого музею підготовлено методичні рекомендації.

РОЗДІЛ 1

“Талант – це вогнище Свободи”.

До 100-річчя Миколи Руденка

“ Це ж феномен – на землі, де найбільш викорінювалося все українське, народилися або проживали найбільш активні представники національного опору ”

Професор І. М. Білогуб

Микола Данилович Руденко (19 грудня 1920 року, село Юр’ївка Лутугинського району Луганської області – 1 квітня 2004 року, місто Київ) [6]. Непересічна постать в інтелектуальній історії України. Ветеран Другої світової. За власним визначенням – був сталіністом, очолював партком Спілки письменників (див. Додаток Б). Але потім з ним відбувається дрейф у напрямку гуманістичних цінностей. Перший голова УГГ [1].

Коли Миколі було шість років, його батько, Данило Руденко, загинув під час трагедії на шахті. Через рік хлопця спіткала ще одна біда – під час дитячих баталій йому камінцем підбили ліве око, яке на довгий час осліпло.

Дитинство Миколи Руденка пройшло під знаком “нового життя”.

Пам’ять Миколи Руденка зберегла дитячі враження від колективізації: “Хоч селяни й ждали лиха, але ж не одразу побачили: колгоспне господарювання – це лихо набагато страшніше, ніж осоружне кріпацтво. Отямившись після жорсткостей колективізації, люди почали працювати на колгоспній ниві так само сумлінно, як вони працювали на своїй”. Пізніше письменник згадає й голодомор початку 30-х років, зізнавшись, що ніколи не думав, що доживе до тих часів, коли про це ганебне явище в історії ХХ століття “почнуть писати правдиво в радянській пресі”.

Спогади Миколи Руденка відрізняються від інших наявністю в їхньому змісті певної метафізичності. Вона вперше заявляє про себе саме в дитинстві. Письменник пригадує, що коли в малому віці він ледве не потонув, то від матері почув таке пророцтво, про яке він всерйоз задумався набагато пізніше, коли сказане матір’ю стало підтверджуватися: *“Перше потоплення ти пережив. І ще тобі два потоплення належать. Якщо й ті переживеш, не сільською людиною зробишся. По книжковій частині підеш, життя буде важче, але добру славу серед людей матимеш. Одружуватися доведеться тричі. З першою недовго проживеш. Друга буде з наших, місцевих. З нею проживеш довгенько, але це теж не твоя. Твоя – це третя, набагато молодша. З тією житимеш до смерті. А дітей буде четверо... отака твоя доля сину”*. І справді, уже в повоєнний час М. Руденко ледве не потонув, рятуючи юнака на Дніпрі під Каневом. Утретє письменник врятувався від

загибелі на воді, купаючись під час шторму в морі, коли чергова хвиля кинула його на каміння [2, с.5].

У 1939 році вступив на філологічний факультет Київського університету імені Т. Шевченка. Провчитися довелося всього два місяці – наближалася війна, і всіх першокурсників мобілізували. Попри виявлену сліпоту, він добивається мобілізації, потрапляє до кавалерійського полку, і навіть бере участь у парадах на Червоній площі перед Сталіним. *“Якби не пройшов військового, а відтак, окопного загартування – не повернувся б із концтаборів, як не повернулися мої побратими Василь Стус чи Олекса Тихий”*, – напише він пізніше у своїх спогадах.

4 жовтня 1941 року в перших же боях під Ленінградом Руденко був тяжко поранений розривною кулею в попереk. Лікарі навіть не сподівалися, що він зможе ходити. Вижив у блокадному Ленінграді, потім був політруком прифронтового госпіталю. З війни повернувся з орденами Червоної зірки, Вітчизняної війни I ступеня та шістьма медалями.

З таким послужним списком та добіркою віршів “З походу” Руденко був прийнятий у 1946 році до Спілки письменників України (далі – СПУ). Був секретарем парторганізації СПУ, однак входить у гострий конфлікт із тодішнім головою Спілки Олександром Корнійчуком, ставши на захист репресованої Зінаїди Тулуб та відмовившись підтримати кампанію винищення єврейської інтелігенції. З 1950 року Руденко йде з усяких посад, добровільно позбувшись таким чином усіх привілеїв радянського істеблішменту.

Певне прозріння прийшло після XX з’їзду КПРС та розвінчання культу особи Й. Сталіна. Руденко починає по-новому штудіювати “Капітал” Маркса і приходять до висновку, що його теорія додаткової вартості хибна, бо ця сама додаткова вартість створюється не надексплуатацією робітника, а сонячною енергією (через фотосинтез), поєднаною з працею селянина і його худоби на землі. Своє бачення цієї проблеми Руденко виклав у філософських працях “Економічні монолози” та “Енергія прогресу”, а згодом у романі “Формула Сонця”. Руденко пише лист М. Хрущову, критикуючи партійну систему, виступає на відкритих зборах.

У 1974 році Руденка виключають з КПРС, через рік – зі СПУ. Щоб прожити, він змушений продати машину, дачу і влаштуватися нічним сторожем. Пошуки справедливості привели Миколу Руденка до “Міжнародної амністії” та тісних контактів з російськими дисидентами, в першу чергу – з Андрієм Сахаровим.

18 квітня 1975 року його арештовують вперше – за правову діяльність, але ще під час слідства у зв’язку з 30-літтям Перемоги його амністували як учасника війни. 65-літній Руденко дивом врятувався від запроторення в “психіатричну”.

Серед великої кількості чеснот Миколи Руденка безперечно є одна – провідна роль у створенні Української гелісінської групи, про що свідчать архівні документи: *“...9 листопада 1976 року створилась Українська Група Сприяння під головуванням відомого поета та громадського діяча Миколи Руденка...”* [13, арк.2]. В Декларації УГГ йшлося про сприяння виконанню

Гельсінських угод, зокрема, зазначалося, що своїм головним завданням Група вважає ознайомлення урядів країн-учасниць і світової громадськості з фактами порушень на території України Загальної Декларації Прав людини та гуманітарних статей [14, арк.2].

Того ж вечора квартира Руденка на другому поверсі в Пущі-Водиці під Києвом була закидана цеглою. 23-24 грудня 1976 року у Руденка був проведений обшук, під час якого “знайшли” підкинута 39 доларів США.

У правозахисників не було ілюзій, що влада дозволить відкрито відстоювати права людей, посилаючись на Гельсінський акт. Вони знали, що ризикують волею і навіть життями [7].

1977 року було ухвалено записку ЦК КПРС “Про заходи для припинення злочинної діяльності Орлова, Гінсбурга, Руденка й Венцлова”, на підставі якої проведено арешти керівників правозахисних гельсінських груп. Зокрема, у записці пропонувалося “Руденка заарештувати за ст. 62 КК УРСР, слідство провести не в Києві, а в Донецьку”. Представляла інтереси правозахисників-дисидентів у суді адвокат Неля Немиринська, яка із 1954-го р. працювала в Луганській адвокатурі. “На всіх політичних процесах був повний зал людей із КДБ”, – згадує пані Неля. Спецслужбісти маскувалися під “публіку з вулиці” – це робилося, щоб продемонструвати світові гласність судочинства й при цьому не допустити поширення небажаних ідей, які озвучували підсудні [12].

У 1978 – 1980 роки були репресовані майже всі члени-засновники Групи.

Вирок для Миколи Руденка – 7 років таборів суворого режиму та 5 років заслання. Публіцистичні статті, художні твори, усні висловлювання Руденка кваліфікувалися як наклепницькі, з книгарень та бібліотек вилучили усі книги. Спеціальним розпорядженням Головліту УРСР у 1978 році були вилучені з обігу (бібліотек і торгівлі) всі твори Руденка – усього 17 назв.

Відбував покарання у мордовських таборах ЖХ-385/19 та ЖХ-385/3. Спочатку як інваліда війни другої групи Руденка не залучали до тяжкої фізичної праці, але в подальшому за “норовливість і непокірність” такої “пільги” позбавили (див. Додаток Е). Роки заслання провів у с. Майма Горно-Алтайської автономної області.

“В таборах я написав чимало, – згадував пізніше Микола Руденко. – Екстремальні умови підштовхували мене до роботи. Дружина потай виносила написане після побачень зі мною. У зшитках самвидаві воно потім потрапляло за кордон”. До речі, побачення в’язнів ГУЛАГу з рідними відбувалися за умов, які, на думку табірної начальства, виключали найменшу можливість потаємного обміну речами і папірцями. Руденко ж і в цьому випадку виявив свої неординарні здібності – знайшов шлях подолання перепон, розгадати який наглядчачам за всіх їхніх старань так і не вдалося. Знали, що передає “зловмисні” писання, але схопити за руку

Рисунок 1 Табірний щоденник М.Руденка

жодного разу не зуміли! Дружину також заарештували і присудили їй п'ять років ув'язнення у таборах суворого режиму та п'ять років заслання.

На суворості покарання позначилася й така відчайдушно смілива акція Раїси Опанасівни: у травні 1978 року біля входу до бібліотеки ім. В.І. Леніна в Москві вона розгорнула гасло: “Звільніть мого чоловіка, інваліда війни М.Руденка!”. За активну діяльність в УГГ і захист Раїса Руденко 15 серпня 1981 року вона була заарештована і засуджена за ст. 62 ч. 1 КК УРСР на 5 років таборів суворого режиму. Утримували її в жіночій зоні ЖХ-385/3 в селі Барашево в Мордовії.

Коли в обох Руденків скінчилися терміни заслання, з'ясувалося: повертатися подружжю нікуди – їхню київську квартиру влада конфіскувала, а самих позбавила радянського громадянства.

У 1987 році Руденки добиваються дозволу виїхати до Німеччини, а звідти – до США, де Микола Данилович працює на радіостанціях “Свобода” і “Голос Америки”, очолює зарубіжне представництво УГГ, потім Української гельсінкської спілки. 1988 року Філадельфійський освітньо-науковий центр визнав Руденка “Українцем року” – за непохитну стійкість в обороні національних прав українського народу і його культури [11, с. 13-14].

У вересні 1990 року Руденка реабілітували. Останні роки жив у Києві [8].

У 1991 році Микола Данилович осліп і на праве око, але через півроку йому відкрилося ліве, яке не бачило 63 роки.

Влітку 1992 року побував на Луганщині. Зустрічався із земляками, цікавився їхнім життям, розповідав про своє. На літературному вечорі в обласній бібліотеці імені Горького, зокрема, сказав: *“Доки я знаходився у таборах, на Заході вийшло десять моїх книжок українською, англійською, німецькою мовами. Поезія врятувала мене від відчаю, і я вижив, не зганьбився перед собою і своїм народом і тому з чистим серцем повертаюся на Україну. Я надто довго не був на Луганщині. Останній раз, пригадую, був у сестри, напередодні Різдва...”* [11, с. 14].

У 1993 році за роман “Орлова балка” Руденко присуджена Державна премія ім. Т. Шевченка в галузі літератури. 1996 рік – за великий вклад у розвиток української літератури і за правозахисну діяльність Микола Руденко нагороджений орденом “За заслуги” III ступеня.

1 квітня 2004 р. серце Миколи Руденка битися перестало. Виглядає містично, але в момент смерті Миколи Даниловича, 18 правозахисних організацій України продовжили його справу та утворили всеукраїнське об'єднання правозахисних організацій “Українська Гельсінська Спілка з прав людини” (УГСПЛ) [10, с.4]. Організація і сьогодні продовжує кращі традиції українського правозахисного руху та одним із пріоритетних напрямів своєї діяльності визначила документування порушень прав людини під час збройного конфлікту в зоні АТО/ООС [10, с.3].

РОЗДІЛ 2

“Наша свобода не далася дарма”. До річниці Української гельсінської групи

9 листопада 2020 року виповнюється 44 роки від часу заснування Української гельсінської групи.

Група була першою легальною правозахисною організацією в Українській РСР. Вона відіграла важливу роль у національно-визвольній боротьбі українського народу, розпочала ненасильницький, легальний і правовий шлях у здобутті Україною незалежності, становленні демократії, поваги до прав людини.

Опрацювання в музейних закладах питання заснування та розвитку в Україні правозахисного руху, зокрема діяльності УГГ у відстоюванні прав людини в СРСР, дасть змогу розкрити злочинну суть радянської тоталітарної системи та виявити можливості законного протистояння випадкам порушення прав людини.

В нинішніх умовах анексії Російською Федерацією частини території України, російської військової та інформаційної агресії, репресій за політичною ознакою проти громадян України в Криму та на сході України питання допоможе актуалізувати проблеми незаконного утримання наших співвітчизників у місцях позбавлення волі в Російській Федерації [3, с. 44].

2.1 Історична довідка

У середині 1970-х років політичне протистояння між СРСР і країнами Заходу досягло такої гостроти, що загрожувала перерости у світову війну. В зв'язку з цим 1 серпня 1975 року 32 країни Європи (окрім Албанії), США, Канада та СРСР після тривалих переговорів підписали в місті Гельсінкі Прикінцевий акт Наради з безпеки та співробітництва у Європі.

Гельсінським актом було остаточно закріплено кордони, які склалися в Європі внаслідок Другої світової війни. Крім того, СРСР забезпечив собі статус найбільшого сприяння в торгівлі із Заходом, якому програвав в економічному змаганні та військовому протистоянні.

Однак в обмін на це СРСР зобов'язався дотримуватися гуманітарної частини Прикінцевого акта, зокрема, щодо прав людини в межах Загальної декларації прав людини ООН від 10 грудня 1948 року, її статті 19: *“Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів”*.

Передбачалося, що виявлення фактів переслідування людей за переконання викликатиме обґрунтовані претензії інших сторін і не буде трактуватися як втручання у внутрішні справи країни. Прикінцевий акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі прирівнювався до національного законодавства. Його підписання Радянським Союзом відкривало юридичні

підстави легально і цілком законно боротися проти порушень прав людини в умовах тоталітарного режиму.

Першими такі можливості збагнули московські правозахисники – академік Андрій Сахаров і його однодумці. Гельсінський акт, задуманий як міждержавний, вони запропонували прочитати в людському вимірі. 12 травня 1976 року створили Московську громадську групу (далі МГГ) сприяння виконанню Гельсінських угод.

Другою стала УГГ. УГГ була створена з ініціативи письменника і філософа Миколи Руденка, генерала радянської армії Петра Григоренка (Москва), хіміка Оксани Мешко, письменника-фантаста Олеся Бердника, юриста Левка Лук'яненка (Чернігів). Членами-засновниками стали також мікробіолог Ніна Строката (Таруса Калузької області), інженер Мирослав Маринович (Київська область), історик Микола Матусевич, учитель Олекса Тихий (Донеччина), юрист Іван Кандиба (Пустомити на Львівщині). 9 листопада 1976 року вони підписали Декларацію Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод і Меморандум № 1 (*див. Додаток В*). Саме цей день вважається датою заснування Української гелльсінської групи.

УГГ створювалася не як філія Московської гелльсінської групи, а як самостійна правозахисна асоціація. УГГ і МГГ постійно взаємодіяли. Становище УГГ було складнішим, бо в Києві, як і по всій Україні, не було іноземних журналістів, яким можна було б передавати інформацію про порушення прав людини. Вони могли з'явитися тільки з якогось конкретного приводу, але тоді за ними пильно стежили радянські спецслужби. Консульства у Києві було лише три, а всі їхні співробітники знаходилися під суворим наглядом Комітету державної безпеки (далі КДБ). Тому практично весь потік незалежної інформації з України йшов через московських правозахисників, саме через них передавалися на Захід документи УГГ [6].

У Декларації “ініціативна десятка” проголосила створення правозахисної організації та оприлюднила її мету і завдання, головне серед яких – ознайомлення урядів країн-учасниць Гельсінської наради та світової громадськості з фактами порушення прав людини в Україні та прав українців, які мешкають в інших республіках.

У програмному Меморандумі № 1 “Вплив Європейської Наради на розвиток правосвідомості на Україні” [9]. Частина перша Меморандуму говорить про засади створення УГГ. УГГ зосередила свою увагу на національному питанні в Україні. І перший меморандум Групи присвячений у першу чергу йому ж. У другій частині доводиться, що в Україні з початку сталінської диктатури йшов справжній геноцид та етноцид українського народу, викривалися злочини комуністичного режиму: геноцид та етноцид, розкуркулення, Голодомор 1932–1933 років, політичні репресії 1930-х років, ліквідація УПА, винищення мирного населення, зокрема, “чекістами”, переодягненими у “повстанців”, тотальна русифікація, переслідування шістдесятників. Відзначалася конституційна правомірність виходу України із складу СРСР [6].

У Меморандумі № 5 “Україна літа 1977-го” зазначалося, що неодмінним атрибутом цивілізованої держави є наявність опозиції, а основним принципом має бут *“Не людина для держави, а держава для людини”*. Діячі вимагали вільного виїзду із країни та в’їзду до неї, безперешкодного поширення ідей і думок, ліквідації цензури, дозволу на створення неконтрольованих державою об’єднань і спілок, звільнення політв’язнів, скасування смертної кари.

Правозахисники вчинили революційний переворот у свідомості стероризованих комуністичним тоталітарним режимом людей: у невільній країні вони почали поводитися як вільні громадяни, здійснювати конституційні права на свободу слова, друку, демонстрацій, асоціацій та інших свобод, тобто розуміти закони так, як вони написані. У суспільстві з’явилася незалежна громадська думка. Відтепер демагогія про “втручання у внутрішні справи СРСР”, коли йшлося про порушення основних прав людини, ставала неспроможною.

УГГ в добу краху світової колоніальної системи нагадала про існування поневоленої України і порушила питання про її визнання світовим співтовариством.

Група об’єднала людей різного світогляду й національностей навколо розуміння, що за колоніального становища не може йтися про дотримання прав людини, бо лише державна незалежність є гарантом свобод. Правозахисники поставили український національний інтерес на міжнародну правову основу, в контекст протиборства демократичного Заходу з тоталітарним СРСР. У цьому розумінні гельсінський рух для України був значно важливішим, ніж для народів, які мали свою державність.

У відповідь на діяльність опозиційного руху офіційна влада вдалася до масових репресій. Протягом 1977 року заарештовано і засуджено до тривалих термінів ув’язнення Миколу Руденка (після його арешту групу очолив Олесь Бердник), Олексу Тихого, Мирослава Мариновича, Миколу Матусевича, Левка Лук’яненка.

Вже 1979 році внаслідок широкомасштабних каральних заходів більшість діячів групи опинилися в ув’язненні. Тоталітарний режим фабрикував проти них справи не лише за політичними, а й кримінальними статтями, щоб створити дисидентам репутацію карних злочинців.

У березні 1981 року Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод у повному складі опинилася в таборах або на засланні.

Попри шалений тиск і масові арешти, група не просто не саморозпустилася, а ще й поповнювала лави новими учасниками, навіть із таборів і заслання, причому в 1982 році двома іноземцями, а в кінці 1987-го – ще шістьома.

Крім того, з усіх гельсінських груп в СРСР тільки українська продовжувала діяльність у таборах. У неволі виходили її документи. Закордонне представництво видавало щомісячний бюлетень “Вісник репресій в Україні”. Діяв вашингтонський Комітет гельсінських гарантій для України. Українське видавництво “Смолоскип” імені Василя Симоненка видавало її

документи українською й англійською мовами. Інформаційні повідомлення лунали на радіо “Свобода”.

Сила і величезна моральна перевага українських правозахисників над тоталітарним режимом полягали в тому, що вони не стали підпільниками, а підписували документи своїми іменами, відкрито демонстрували позицію та вимоги, апелюючи до радянського закону і міжнародних правових документів, підписаних СРСР. Вони заслужили належної поваги в світі.

23 вересня 1981 року в доповіді на 13-му Національному з’їзді Американської асоціації сприяння славистичним дослідженням у місті Пасіфік-Гров відомий дослідник політичної думки Іван Лисяк-Рудницький зазначив: *“...Підтверджена фактами значущість українських дисидентів не викликає сумнівів. Жертовність цих хоробрих чоловіків і жінок свідчить про незламний дух української нації. Їхня боротьба за людські й національні права узгоджується з тенденцією світового загальнолюдського поступу в дусі свободи. Українські дисиденти вірять, що правда свободи переможе. Тим, кому пощастило жити у вільних країнах, не личить вірити менше”*.

У період гласності й перебудови активісти Гельсінської групи, опинившись на волі, відновили правозахисну діяльність, що швидко набувала політичного характеру. 7 липня 1988 року Група трансформувалася в Українську гельсінську спілку, яка поклала початок створенню першої політичної партії в Україні.

Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод посідає в історії українського визвольного і правозахисного руху визначне місце. Її діяльність разом з іншими чинниками привела Україну до незалежності, сприяла розбудові правової держави і розвитку громадянського суспільства, що відповідає волелюбному духові Українського народу і букві міжнародних правових актів.

2.2 Цифрами про Українську Гельсінську групу:

- **49** осіб налічувала Українська Гельсінська група;
- **30** меморандумів, декларацій, маніфестів, звернень та інформаційних бюлетенів оприлюднила вона до кінця 1980-х років;
- **5** життів правозахисників віддала Українська Гельсінська група у протистоянні із радянською тоталітарною системою;
- **550** років сукупно провели діячі групи в таборах, колоніях, в’язницях, засланні, психіатричних лікарнях [3, с 44-47].

Розділ 3

Проблеми та можливості висвітлення теми “Дисидентський рух у регіональному аспекті”

За радянських часів попередні експозиційні розробки зазначеного історичного періоду були ускладнені тим, що радянська історіографія створила однобоку концепцію вітчизняної історії. В умовах незалежної України, у наукових співробітників музеїв є можливість побудови експозиції з використанням музейних, архівних фондів та всебічним висвітленням тем і питань, які взагалі замовчувалися (*див. Додаток А*).

Документальною базою для майбутніх експозицій можуть бути фондові зібрання музеїв. Це персональні та ряд документів державного рівня, фотографії, плакати, грамоти, нагороди, подяки, виготовлена продукція та макети. Але вони потребують нового прочитання.

Більше того, на сьогодні важливе значення у формуванні історичної пам'яті українського суспільства відіграє державна архівна служба, установи якої активно задіяні у більшості заходів, пов'язаних із актуалізацією в суспільстві ретроспективної інформації про трагічні сторінки української історії. Задля розширення можливостей доступу українські архіви створюють загальнодержавну інформаційну систему ретроспективних ресурсів. Крім того, збільшують обсяги публікації архівних документів у режимі “онлайн” [15, с. 44].

У світлі нових історичних досліджень ці матеріали можуть бути використані в експозиції для розкриття багатьох тем з нового боку. Щодо предметної бази експозиції, треба зазначити, що не всі намічені проблеми можуть бути розкриті різноманітними експозиційними матеріалами. Для повноти розкриття цих проблем потрібно буде використати різні методи показу: створити художній образ, використати технічні засоби з демонстрацією відеоматеріалів тощо.

В експозиції та під час проведення заходів доцільно показати курс на демократизацію, як в суспільному житті так і в економіці. Ці питання можна висвітлити на прикладі діяльності одного з раднаргоспів на Луганщині (використовуючи документи, фотографії, газети). Висвітлюючи його позитивні боки, необхідно підкреслити й негативні тенденції, такі як: руйнація внутрішньогалузевих зв'язків, відсталість у науково-технічному прогресі. Не можна обійти стороною і зміни в аграрній політиці: «експерименти» в сільському господарстві, тиск на особисті присадибні господарства, “кукурудзяна кампанія”. Період, який публіцисти вслід за Еренбургом назвали “відлигою” мав двоякий характер: з одного боку запропоновані Микитою Хрущовим реформи були непослідовними, суперечливими, часто породжували нові проблеми, продовжувала діяти цензура, будь-яке інакомислення, дисидентство. Але в країні відбулись зміни. Припинилися репресії, мертвим повертали чесні імена, матеріальний рівень життя народу значно підвищився, на ідеях критики культу особи зародилося “шістдесятництво”, швидким

темпами розвивалась наука і найважливішим її досягненням був початок освоєння космосу.

Доцільно буде розширити в експозиції показ теми “Космонавтика”, оскільки історія Луганщини – це історія становлення космічної галузі через історії її людей: Колобродов Валентин Георгійович, є уродженцем смт Біловодськ Луганської області, фахівець у галузі оптично-електронних приладів, провідний спеціалісту галузях теплобачення, інфрачервоної техніки, космічних оптико-електронних приладів дистанційного зондування Землі; Лангемак Георгій Еріхович, народився в м. Старобільськ Луганської області, один з піонерів ракетної техніки, основоположників космонавтики, розробників реактивного міномета “Катюша”, у 1967 році ім’ям Г.Е. Лангемака названо кратер на зворотному боці Луни.

Обов’язково треба відмітити участь молоді Луганщини в освоєнні перелогових і цілинних земель, масштабне будівництво в нашому регіоні з прикладами об’єктів, що збереглися з радянських часів.

Два наступних десятиліття (середина 60-х рр. – квітень 1985 р.) характеризувалися відмовою від реформ і були названі публіцистами епохою “застою”. Виявилось, що в умовах науково-технічної революції командна економіка СРСР безнадійно відстає від ринкової країн Заходу. Епоху “застою” уособлювала фігура генерального секретаря КПРС Леоніда Брежнєва, який був політичним довгожителем і виконував функції координатора в системі влади. Той етап еволюції, який брежнєвські пропагандисти називали “розвинутим соціалізмом”, підтримувався з боку держави індивідуальним терором, спрямованим проти незгодних із радянським способом життя.

Але термін “період застою” не можна було примінити до усіх сфер життя суспільства: країна не стояла на місці – розвиток був, але темпи його поступово знижувалися і не відповідали зростаючим потребам суспільства. Реальні важелі влади були зосереджені як і раніше в руках партійно-державного апарату, мав місце розрив між словом та ділом, а насамперед інтенсивний шлях розвитку економіки, відставання науково-технічного прогресу, залишковий принцип соціального розвитку. Використовуючи загальноукраїнський та місцевий матеріал необхідно розкрити в експозиції суперечливі процеси цього періоду. Потребують переосмислювання теми “Підтримка національно-визвольної боротьби народів світу” та “Боротьба за зміцнення миру”, які ґрунтувалися “на відданості принципам пролетарського інтернаціоналізму, коли СРСР, УРСР та інші соціалістичні країни подавали всебічну допомогу молодим незалежним країнам”. Важливо всебічно розкрити ці теми: з одного боку технічна допомога у будівництві підприємств та інших об’єктів, підготовка національних кадрів, технічних і наукових працівників; з іншого – вторгнення військ Варшавського Договору в Чехословаччину, допомога військовою технікою та участь радянських військовослужбовців у локальних конфліктах другої половини ХХ ст. (Лаос, В’єтнам, Алжир, Ангола, Ефіопія, Афганістан та ін.). Особливу увагу потрібно приділити подіям в Афганістані, про які знають більша частина нашого суспільства і де загинуло 3208 військовослужбовців з України.

Найбільш складним в експозиційному рішенні будуть:

- показ спочатку уповільнення економічного розвитку, а потім і занепад вітчизняної економіки;
- незадовільний стан в аграрному секторі – криза колгоспно-радгоспного ладу;
- складні і суперечливі процеси в сфері освіти та культури.

Необхідно донести до відвідувачів, що криза, яка охопила країну, вимагала відповідальних, справді історичних рішень і країна стояла на порозі кардинальних змін. Глухе незадоволення відсутністю демократичних свобод, власним становищем і станом справ у країні проявилось в усіх верствах суспільства. Зародився відкритий опозиційний рух, який не був однорідним – у ньому було кілька течій, що відрізнялися одна від другої метою та ідейним спрямуванням, з’являються “дисиденти”, які виступають проти брежнєвського “застою”, створюється Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод (Українська Гельсінська група), головою якої стає наш земляк Микола Руденко. Важливо підкреслити в майбутній експозиції, що загальноукраїнський опозиційний рух, який виник на ґрунті національно-визвольного руху та опозиційного комуністичній ідеології інакодумства разом з іншими чинниками привели Україну до незалежності (*див. Додаток Д*).

Новим аспектом в побудові експозиції також буде показ національного відродження українського народу: боротьба за піднесення статусу української мови, поява нової символіки, повернення історичної пам’яті, забутих і репресованих діячів української культури, розкриття “білих плям” в історії України. Важливою складовою частиною національно-культурного відродження було відродження церкви.

Для надання експозиції закінченості, атрактивності, образності кожний розділ повинен буде супроводжуватися пояснювальними текстами, таблицями, лозунгами, фотографіями великих розмірів, як фон і символічний образ епохи контрастної у своїх звершеннях, досягненнях. Для розвантаження зорового сприймання документальних матеріалів доцільно буде використовувати музичне, освітлювальне та технічне оформлення.

Співробітники музею використають увесь накопичений досвід для створення експозиції та її популяризації поміж мешканців Луганщини та гостей області [4].

РОЗДІЛ 4

Рекомендації щодо форми і методів проведення заходів

Обираючи місце, форми, методи та прийоми, слід враховувати вікові особливості відвідувачів.

Заходи можуть бути проведені в урочистій атмосфері на рівні музею за участі колишніх учасників Української Гельсінської групи, дисидентів, громадських активістів:

- відео-урок із подальшим обговоренням;
- диспути і дискусії;
- година спілкування або демократичний діалог із дисидентом;
- урок-суд;
- ситуативно-рольові ігри, урок-інтерв'ю, прес-конференція;
- відкрита трибуна “Не людина для держави, а держава для людини”, урок-рефлексія “Я – за право сили чи силу права?”, ораторські змагання “Захисти дисидента!” (у рамках інтегрованого уроку “Історія України” – “Правознавство”);
- віртуальна подорож / екскурсія;
- відео-конференції на платформі ZOOM.

Під час проведення заходів доречним буде використання відеоматеріалів “Наша свобода не далася дарма. Українська Гельсінська група у схемах і персоналіях” Українського інституту національної пам’яті. Можна завантажити за посиланням URL: <https://www.slideshare.net/desnafan/ss-68037901>

Методичні рекомендації та презентація можуть бути використані до вивчення в 11 класі теми “Україна у період загострення кризи радянської системи (середина 1960 – середина 1980-х рр.)”.

Орієнтовна тематика заходів:

- “Наша свобода не далася дарма”;
- “Поборники незалежності”;
- “Долі українських дисидентів радянської доби”;
- “Того, що належить за правом, не просять, а вимагають!”;
- “Повстати проти закріпачення духу”;
- “Права людини: вчора та сьогодні”;
- “Історія створення Української гелсінської групи”;
- “Сучасні організації- правонаступниці Української гелсінської групи”;
- “Географія Гелсінського руху”;
- “Від зброї до пера: історія трансформації національно-визвольного руху в Україні в ХХ столітті”;
- “Де ви тепер, кати мого народу?.. За що судили українських дисидентів?”;
- “У світі визнавали, а вдома катували... Міжнародна підтримка Гелсінського руху” [3, с.47-48].

Мета проведення заходів, присвячених річниці створення Української Гелсінської групи:

– *освітня* – ознайомити відвідувачів із причинами виникнення дисидентського руху опору 1959-1991 років, зокрема Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод, методами її боротьби проти порушень прав людини з боку комуністичного режиму в Україні, формами переслідувань у СРСР інакодумців, які викривали злочини тоталітаризму;

– *практична* – формувати і розвивати предметні, загальні та спеціально-історичні вміння; закріпити навички роботи з історичними документами, удосконалити вміння правильно висловлювати власні думки та послідовно відстоювати їх, розуміння власних прав і способів їх відстоювання;

– *розвивальна* – з'ясувати, які проблеми піднімали правозахисники Української гельсінської групи, яким чином вони поширювали інформацію про тоталітарну систему в СРСР, простежити розвиток їхньої боротьби за права людини в Українській РСР, розвивати пам'ять, критичне мислення та здатність до самоорганізації;

– *виховна* – виховання почуття патріотизму, свідомої, соціально активної позиції, поваги до мужності українських дисидентів і борців за права людини в умовах комуністичного тоталітаризму.

ВИСНОВКИ

Музеї Луганщини є багатофункціональними інститутами соціальної пам'яті, скарбницею духовних і матеріальних цінностей, зберігачами для усіх поколінь реліквій, які розповідають про найважливіші процеси суспільного розвитку України та Луганського регіону. Як вчить історія, у виробленні і здійсненні національно-державного курсу, виборі геополітичних орієнтацій і соціально-політичних перспектив важливо ефективно використовувати повчальні уроки історичного досвіду, уникати повторення допущених раніше прорахунків і помилок, взяти на озброєння досягнення вітчизняної суспільно-політичної думки минулого, усталені національні традиції і в поєднанні з творчим використанням кращих світових зразків і сучасних надбань історичної науки впевнено рухатись вперед.

Пропоновані методичні рекомендації спрямовані поглиблювати зацікавленість історією як наукою; акумулювати знання про основні події, поняття, персоналії, історичні джерела та історично-культурні пам'ятки, що стосуються українського спротиву другої половини ХХ ст., як у загальноукраїнському, так і у регіональному аспекті.

Виховувати та плекати якості всебічно розвиненої особистості, громадянина і патріота, якому притаманні: відчуття своєї гідності і співчуття до інших, розуміння загальнолюдських цінностей і обстоювання національних пріоритетів, активна життєва позиція, шанобливе ставлення до надбань попередніх поколінь, бажання пізнавати минуле й реагувати на виклики майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. **Бровко О.** Микола Руденко. Поет, правозахисник і філософ з Луганщини / Історична правда. 14 грудня 2018. URL: <https://www.istpravda.com.ua/article/s/2018/12/14/153421/>
2. **Галич О.А.** **NON FICTION** Миколи Руденка // Східнослов'янська філологія. Збірник наукових праць. Випуск 8. Літературознавство. Горлівка: Видавництво ГДППМ, 2006. С.5
3. **Збірка методичних рекомендацій** до відзначення пам'ятних дат у загальноосвітніх навчальних закладах / розроб. і упоряд.: Г. Байкеніч, О. Охрімчук. Дніпро: ЛПА, 2017. С. 220.: іл.
4. **Казус В.О.** Нові аспекти у підході до висвітлення теми “Харківщина в період 1945-1991 рр.” / Сімнадцять Сумцовських читань : збірник матеріалів наукової конференції на тему: “Комунікаційний підхід у музейній справі як відповідь на потреби соціуму” (проводиться в рамках XVII Сумцовських читань), 18 квітня 2011 р. Х.: Майдан, 2011. URL: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2011/article.html?n=53>
5. **Матеріали Державного архіву Луганської області** URL: <https://lg.archives.gov.ua/pages/expo.html>
6. **Матеріали віртуального музею “Дисидентський рух в Україні”** URL: <http://archive.khpg.org/index.php?id=1113938027>
7. **Матеріали сайту Меморіального музею тоталітарних режимів “Територія Терору”** URL: <http://territoryterror.org.ua/uk/resources/calendar/details/?newsid=434> (дата звернення: 14.03.2020).
8. **Матеріали сайту Українського інституту національної пам'яті** URL: https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/gruden/19/1920-narodyvsya-mykola-rudenko?fbclid=IwAR1WF8Em7YTC7g4DWkNVinWuo_0eTos1rK8m0BUPTa hfW_mf_cJZ4btvqml
9. **Мистецька сторінка** URL: <https://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=1419>
10. **Приглушені голоси: право на свободу слова в умовах збройного конфлікту на сході України** / О. А. Біда, А. Б. Блага, О. А. Мартиненко, М. Г. Статкевич; за заг. ред. А. П. Буценка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. К., КИТ, 2015. 60 с.: іл. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/pomer-vidomyj-ukrajinskyj-pravozahysnyk-mykola-rudenko/> (дата звернення: 14.03.2020)
11. **Реабілітовані історією: У двадцяти семи томах. Луганська область: У 3 кн.** / Головна редколегія (голова П.Т.Тронько, заступники голови О.П.Реєнт, Ю.З.Данилюк та ін.); редколегія тому (голова В.М.Голенко, заступник голови В.В.Михайличенко та ін.). Кн. 3. Луганськ, 2008. С. 13-14.
12. **Хайло Павло.** Друг “ворогів режиму” //Тиждень. Матеріал друкованого видання. 11 лютого 2011. № 6 (171).
13. **Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України),** ф. 271, оп. 2, спр. 52, арк. 2.
14. **ЦДАГО України,** ф. 271, оп. 2, спр. 49, арк. 2зв.

- 15. Чиркова М.Ю.** Доступ до архівної інформації як механізм формування суспільної свідомості. С. 37-44 URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/3-2.pdf>

ДОДАТКИ

Рекомендований перелік документів для експозиції

Додаток А

Корисні Інтернет-ресурси

1. Бажан О. Українська гельсінська група: легальна форма протистояння тоталітарному режимові в УРСР / Бажан О. URL:http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/naukma/Ist/1999_14/10_bazhan_og.pdf
2. Віртуальний музей “Дисидентський рух в Україні” [Електронний ресурс]. URL:http://archive.khpg.org/index.php?id=1160728419#_ftn39
3. Гавел В. Сила безсилих (витяги з есе) [Електронний ресурс]. URL:<http://www.radiosvoboda.org/a/26694683.html>
4. День народження Української Гельсінської групи. КДБ салютує уламками цегли [Електронний ресурс]. URL: <http://www.istpravda.com.ua/research/2010/11/9/3656/>
5. Десятеро сміливих. Всі члени-засновники Української гельсінської групи [Електронний ресурс]. URL: <http://www.istpravda.com.ua/artefacts/4cd9745ed8931/>
6. Луганський обласний краєзнавчий музей. Лекція-презентація “Наші земляки-дисиденти” (частина I). [Електронний ресурс]. URL: <https://www.facebook.com/museumstar/posts/1557754517725447>
7. Луганський обласний краєзнавчий музей. Лекція-презентація “Наші земляки-дисиденти” (частина II). [Електронний ресурс]. URL: <https://www.facebook.com/museumstar/videos/689427611849921>
8. Презентація “Українська Громадська Група сприяння виконанню Гельсінських угод” URL:<https://www.slideshare.net/desnafan/ss-68037901>
9. Створено Українську громадську групу сприяння виконанню Гельсінських угод [Електронний ресурс]. URL: <http://territoryterror.org.ua/uk/resources/calendar/details/?newsid=434>
10. Український правозахисний рух. Документи і матеріали / упоряд. О. Зінкевич. Торонто-Балтимор, 1978. 477 с. [Електронний ресурс]. URL:<http://incognita.day.kiev.ua/ukrayinskij-pravozaxisnij-ruh-dokumenti-i-materiali>
11. Українська гельсінська спілка з прав людини [Електронний ресурс]. URL: <http://helsinki.org.ua/articles/ukrajinska-hromadska-hrupa-spryuannya-vikonannjuhelsinskyh-uhod/>
12. Фонд пам’яті Олекси Тихого. Історія українського правозахисного руху [Електронний ресурс]. URL: <http://olexa.org.ua>

3 фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України

22 ЖОВТЕНЬ 1996 (ч.25-28)

До 20-ліття УГГ

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

викрадена. 13 жовтня 1976 р. П.Рубан був заарештований за звинуваченням у приватно-підприємницькій діяльності та «розкраданні державного майна». 29 грудня т.р. засуджений Прилуцьким міськсудом за ч.3 ст.181, 150 КК УРСР. Звинувачили в «крадіжці» матеріалів на комбінаті на суму 72 руб.10 коп. На його оскарження, 20 квітня 1977 р. справу переглянув Чернігівський облсуд і... додав ч.1 ст.187 («наклепницькі вигадки, що паплюжать радянський державний і суспільний лад») КК УРСР, і зняв звинувачення за крадіжку. Вирок — 6 років ув'язнення в таборі особливого режиму, 3 роки заслання та відшкодування «незаконного прибутку» на 5330 руб. Визнаний особливо небезпечним рецидивістом. Звільнений 1985 р. (після 25 років ув'язнення).

У зв'язку з каліцтвом сина домагався дозволу на виїзд до США для проведення операції та лікування, за що знову заарештований 9 липня 1985 р. за звинуваченням у проведенні «антирадянської агітації та пропаганди» (ч.2 ст.62 КК УРСР). Засуджений Чернігівським облсудом 29 листопада 1985 р. на 9 років таборів особливого режиму та 4 роки заслання з визнанням особливо небезпечним рецидивістом. Карався в таборі особливого суворого режиму ВС-389/36-1 (с.Кучино Чусовського р-ну Пермської обл.) 7 листопада 1987 р. перейшов на статус політ'язня, за що його карали ШІЗО та ПКТ. 8 грудня 1987 р. переведений у колонію ВС-389/35 (ст.Всесвятська). Звільнений 25 травня 1988 р. та висланий за межі СРСР. Був прийнятий президентом США Р.Рейганом.

Був закордонним представником Спільки української молоді (СУМ), Української національної партії (УНП), Української Міжпартійної Асамблеї (УМА), «ДСУ» у діаспорі. 27 січня 1996 р. на II конференції Організації Українських Націоналістів в Україні (ОУНвУ) обраний заступником Голови Головного Проводу.

РУДЕНКО
МИКОЛА ДАНИЛОВИЧ,
ЧЛЕН-ЗАСНОВНИК
І ПЕРШОГО ГОЛОВИ УГГ

Народився 19 грудня 1920 р. у с.Юр'ївка Луганської обл. Навчався на філологічному факультеті Київського університету. Пройшов усю війну, був політруком. Тяжко поранений, інвалід війни. Демобілізований зармії у 1946 р. Нагороджений двома орденами та шістьма медалями.

Працював редактором відділу поезії у видавництві «Радянський письменник». З 1947 до 1950 рр. — відповідальний редактор журналу «Дніпро». Був секретарем партійної організації СПУ. Автор багатьох поетичних збірок, романів, повістей, зокрема — «Вітер в обличчя», «Остання шабля», «Орлова балка», фантастичних творів, філософських праць «Енергія прогресу», «Економічні монолози». За критику марксизму в 1974 р. виключений з КППС, а 27 травня 1975 р. — зі СПУ.

На початку 70-х рр. включився в рух оборони людських і національних прав, підтримував тісні зв'язки з московськими дисидентами, член Радянського відділення «Міжнародної амністії».

18 квітня 1975 р. був заарештований за правозахисну діяльність, але ще під час слідства амністований як учасник війни у зв'язку з 30-літтям перемоги.

У лютому-березні 1976 р. перебував на примусовій психіатричній експертизі. У вересні-жовтні 1976 р. мав розмови з П.Григоренком, О.Мешко, О.Бердником, Л.Лук'яненком, І.Кандибою про створення Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод. 9 листопада т.р. на квартирі Андрія Сахарова в Москві провів прес-конференцію для іноземних журналістів, на якій оголосив про її створення.

23-24 грудня 1976 р. у Руденка був обшук, під час якого були підкинута американські долари (\$39). 5 лютого 1977 р. заарештований у Києві і етапований у СІЗО м.Донецька, де була порушена справа проти нього та О.Тихого. (Дозвіл на арешт лідерів Української, Московської та Литовської Гельсінкських груп дало Політбюро ЦК КППС на подання Генпрокурора Р.Руденка та голови КГБ Ю.Андропова.) Суд відбувся 23 червня - 1 липня 1977 р. у «ленінській кімнаті» контори «Змішторгу» м.Дружківка Донецької обл. Вирок - 7 років таборів суворого режиму та 5 років заслання за ч.1 ст.62 КК УРСР («антирадянська агітація та пропаганда»). Карався в мордовських таборах ЖХ-385/19 (с.Лісне) та ЖХ-385/3 (с.Барашево Теньгушовського р-ну). Протестував голодівками проти вилучення віршів. У серпні 1978 р. Головне Управління охорони державних таємниць при Раді Міністрів УРСР розпорядилося вилучити твори М.Руденка з бібліотек і книгарень.

9 травня 1978 р. його дружина Раїса Руденко демонструвала в Москві біля бібліотеки ім.Леніна з гаслом «Звільніть мого чоловіка!». 15 серпня 1981 р. її було заарештовано і засуджено за ч.1 ст.62 КК УРСР на 5 років ув'язнення та 5 років заслання. Утримували її в жіночій зоні ЖХ-385/3, у зв'язку з чим М.Руденка у вересні 1981 р. етапували у ВС-389/36, що в с.Кучино Чусовського р-ну Пермської обл.

5 березня 1984 р. - етап на заслання в с.Майма Горно-Алтайської АО. Звільнений 1987 р., у грудні т.р. емігрував до ФРН, відтак оселився в США. Співпрацював у газеті «Свобода». 1988 р. позбавлений радянського громадянства. У 1988-1990 рр. працював на радіостанціях «Свобода» та «Голос Америки». Очолював Закордонне представництво УГГ, пізніше — УГС. У вересні 1990 р. повернувся в Україну, поновлений у громадянстві. Член-засновник Української Республіканської партії, працював в Етичній комісії УРП. У квітні 1991 р. реабілітований.

Проживає у Києві. Готує до друку спогади.

СВІТЛИЧНА НАДІЯ ОЛЕКСІВНА,
ЧЛЕН ЗАКОРДОННОГО
ПРЕДСТАВНИЦТВА УГГ З ЖОВТНЯ 1978 Р.

Народилася 8 листопада 1936 р. у с.Половинкине Старобільського р-ну на Луганщині. Закінчила філологічний факультет Харківського університету. Працювала директором школи робітничої молоді в м.Краснодоні, бібліотекарем у с.Татарівці. З 1963 р. мешкала в Києві, працювала коректором у видавництвах «Урожай» і «Техніка».

Активна учасниця руху «шістдесятників». Це

З фондів Державного архіву Луганської області

-2-

УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА ГРУПА:

ДО 20-ЛІТТЯ СТВОРЕННЯ

Число 25-28
(212-215)
жовтень 1996
СПЕЦВИПУСК

Двадцять років тому, 9 листопада 1976 року, в Україні постала правозахисна організація - Українська Громадська Група сприяння виконанню гельсінських угод. Це вперше по десятиліттях сатанинської селекції українська інтелігенція зорганізувалася й заговорила на весь світ про неволю й безправність людини та свого народу. Це був геніальний здогад: поставити український національний інтерес на міжнародно-правову основу, в контекст ідеологічного, політичного й економічного протистояння демократичного Заходу з тоталітарним СРСР. І цей шлях виявився правильним: він привів до краху російської комуністичної системи та проголошення самостійної Української держави.

Свої витоки Українська Республіканська партія бере з правозахисного руху, вона є спадкоємницею Української Гельсінської групи, Української Гельсінської Спілки. Тож продовжуємо цикл публікацій до ювілею.

ПОВІДОМЛЕННЯ ДЛЯ
ЗАСОБІВ МАСОВОЇ
ІНФОРМАЦІЇ
ПРО СТВОРЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ГРОМАДСЬКОЇ ГРУПИ
СПРИЯННЯ ВИКОНАННЮ
ГЕЛЬСІНСЬКИХ УГОД

У відповідь на заклик Групи Сприяння виконанню Гельсінських Угод в СРСР творити національні групи 9 листопада 1976 року в Києві була створена Українська Група Сприяння у складі: Олесь Бердник, Петро Григоренко, Левко Лук'яненко, Оксана Мешко, Микола Руденко (керівник Групи), Ніна Строката й інші.

Згідно з проханням українських однодумців, представником Групи у Москві погодився бути П.Григоренко.

Уночі на 10 листопада на квартирі керівника Групи Миколи Руденка невідомі особи влаштували погром.

Хулігани закидали вікна градом каміння. Член Групи Оксана Мешко, в'язень берівських таборів, яка знаходилася на квартирі Руденка, була поранена каменем. Викликана на місце події міліція відмовилася скласти акт.

11 листопада 1976 року
Петро ГРИГОРЕНКО
Микола РУДЕНКО

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
ГРОМАДСЬКОЇ ГРУПИ СПРИЯННЯ ВИКОНАННЮ
ГЕЛЬСІНСЬКИХ УГОД

9 листопада 1976 року створилась Українська Група Сприяння під головуванням відомого поета та громадського діяча Миколи Руденка.

Ми звертаємо увагу на те, що ті, хто на території України намагаються збирати і передавати громадськості інформації про порушення Прав Людини, а зокрема ті, хто хоче передавати такі інформації головам держав, зустрічаються з надзвичайно важкими перешкодами, а це суперечить духові і букві Гельсінських Угод.

Не зважаючи на те, що формально Україна є членом Об'єднаних Націй, її не запросили на нараду в Гельсінкі; у її столиці насправді немає кореспондентів західної преси; фактично там також немає дипломатичних представників, які могли б приймати інформації. Спроби посилати поштою інформації про порушення Прикінцевого Акта, де йдеться про Права Людини, не дають результатів: ми маємо докази, що листи такого змісту не доходять до адресатів.

Створення Української Громадської Групи в обставинах, що панують в Україні, є актом великої мужності.

У перший день створення був учинений бандитський напад на помешкання Миколи Руденка, і тоді каменем була поранена член Групи Оксана Мешко.

Ми звертаємо увагу на небезпеку вживання кримінальних засобів щодо цієї Групи, створення і діяльність якої суворо відповідає духові і букві Прикінцевого Акта і проти якої важко розпочати судове переслідування. Ми просимо світову громадськість виступити на захист Української Групи і на майбутнє не випускати її зі свого поля зору.

Група Сприяння виконанню Гельсінських Угод в СРСР буде допомагати Українській Групі передавати інформації кореспондентам і представникам голів держав, які підписали Прикінцевий Акт.

Ми сподіваємося, що уряди будуть відверто й офіційно приймати інформації про порушення статей Прикінцевого Акта, в яких йдеться про Права Людини, від Української Громадської Групи Сприяння виконанню Гельсінських Угод.

12 листопада 1976 року
Людмила Алексєєва, Мальва Ландя,
Юрій Орлов, Олександр Гінзбург, Анатолій Царанський, Володимир Слєпак.

З фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України

- 15 -

Документ "Рух за права людини на тлі національних змагань українського народу" був оголошений правдоподібно в літі 1978 року і він був поширений в українському самвидаві. Він був перекладений на англійську мову вашінгтонським Комітетом Гельсінкських Гарантій для України і опублікований Гельсінкською Комісією конгресу США.

МЕМОРАНДУМ
УКРАЇНСЬКОЇ ГРУПИ СПРИМАННЯ ВИКОНАННЯ
ГЕЛЬСІНСЬКИХ УГОД

Останні два десятиріччя позначилися в світі як епоха політичної відлиги і поквавлення рухів волепроявів як окремої людини, так і політичних угруповань і цілих народів. Не обійшло це явище і Радянського Союзу.

Як показали нам події в Чехословаччині в 1968 р. радянський уряд, не дивлячись на його заяви в післясталінський період, до таких форм проявів суспільного життя і не підготовлений і не пристосований, а зі всіх засобів полегдження протилежних політичних ситуацій вибрав найпримітивніший і найтрадиційніший засіб у російській державі - воєнну силу.

Аналогічне явище ми маємо в останні роки в нас, у середині Радянської держави. Уряд писав Гельсінкські договірні акти, однак зовсім без наміру їх виконувати. Мали ці акти стосуватися когось десь там, за кордоном, американських негрів чи індіанців, а не сягло цього всього після жовтневої революції.

Однак так думав уряд / а ще він думав, що як і раніше

- 16 -

радянський народ залишиться до тих справ байдужим/, та інакше склалося як гадалося. В тій самій державі, де політика і прояви суспільного життя монополізовані комуністичною партією, утворилися групи сприянь виконанню Гельсінкських угод. Легальні, явні угруповання людей доброї волі, які насмілювалися висвітлювати явила радянської дійсності з позицій справедливості і загальнолюдської правди. Вони сказали і підтвердили своїми іменами те, що раніше можна було почувти з закордонних радіопередач і що заперечувало офіційні заяви радянського уряду і твердження радянської пропаганди.

Така позиція Гельсінкських груп привернула до себе увагу громадськості у власній країні і цілому світі, але бо з другого боку нетерпимість радянської влади. При чому, що групи виникли спонтанно, але майже одночасно в Росії, Україні, Литві, Грузії і Вірменії і не відразу постало перед урядом великою проблемою.

І знову, як на протязі довгих століть існування російської імперії, як у Чехословаччині в 68р., як в Угорщині, як у Польщі, чи Східній Німеччині, радянський уряд взявся вирішувати свою же внутрішню політичну проблему силою. Репресії, арешти, суди і в результаті - знекровлення громадсько-політичної активності Гельсінкських груп.

Звичайно, радянському урядові хотілося б загнати і по течію громадського спротиву на нелегальне становище, в підпілля і перетворити її в антидержавне угруповання і, нарікши її протидержавною змовою, розправитися з нею. Хотілося б позбавити її імунітету гласності, законності, підтримки світової opinio. Під благовидним претекстом зробити неприглядну роботу.

Благовидного претексту не вийшло. На Україні, / та хіба

- 17 -

тільки на Україні! / найганебнішим способом, в стилі сталінських часів, були проведені суди над Миколою Руденком, Левком Лук"яненком, Олександром Тихим, Мариновичем, Матусевичем, Зісельсом. За антирадянську агітацію і пропаганду! За наклепи! За якісь ще там напів кримінальні факти, які зладжувати / слово не чітке - 0.3./ радянські органи такі майстри.

Яким нонсенсом у наші часи для вільної людини повинні прозвучати такі звинувачення.

Нема злочинів за цими людьми. Такої думки і наша і світова громадськість. Це була розправа політична комуністичної партії над своїми опонентами. В їхній практиці відколи вони прийшли до влади так було завжди, так є, а чи так буде - час покаже.

На цей раз все пішло ще "по-старому". Нічого не допомогла світова опінія, безсильним виявився найгуманніший і перший прапорonosець боротьби за права людини президент Картер, змазанов вийшла Београдська конференція.

Мусимо констатувати, що з формальної сторони радянський уряд добився результатів. На сьогоднішній день 6 членів Групи за ґратами з непомірно великими термінами / Руденко, Лук"яненко, Тихий, Маринович, Матусевич, Зісельс/, трое на вигнанні / Григоренко, Світлична, П.Вінс/, четверо заарештовані під слідством /Бердник, Січко Петро, Січко Василь, Литвин/, на волі відторгнута від рідної землі в Московщині та ще під наглядом Ніна Строката - Караванська, під наглядом у глухих закутинах Іван Кандиба та Віталій Калиниченко, без роботи зацькований і засіпаний адміністративно-міліцейськими та судовими причіпками Василь Стрільців, в надзвичайно важких і невірогідних обставинах живе Оксана Яківна Мешко. Не живе - веде невпинну боротьбу проти причіпок, обшуків,

- 18 -

провокацій, з якими постійно мусить стикатися, веде боротьбу за себе і з тими зловживаннями, яких не бракує сьогодні на Україні.

Мусимо признати, що майже всі матеріали виготовлені Групою в таких важких умовах або провалилися або чекають оприлюднення. Пробивається до гласності номери "Бюлетеню" 4,5,6,7, які видала Українська Група.

Вважаємо, що Гельсінкська Група на Україні на сьогоднішній день стала національною проблемою. Кривною справою українського народу. Кривавою справою нації. Звертаємо увагу українських патріотів на виключний смисл її існування. На те, що Група стала фактором національно-визвольної боротьби українського народу за своє національне і політичне визволення, за право людини жити вільно на тій землі, де вона народилася, де жили її предки.

Ми нікче підписані стверджуємо перед цілим світом і заявляємо радянському урядові: Українська Група Сприяння Виконанню Гельсінкських Угод живе. Існування Групи рівнозначне нашому життю, нашому праву мислити, творити, виражати свої погляди.

Ми не хочемо стояти осторонь у вирішенні громадсько-політичних проблем, які стосуються нас.

Ми не можемо мовчки спостерігати як розправляються з патріотами, кращими синами і доньками українського народу.

Ми криво заінтересовані в упорядкуванні життя в нашій країні як і в цілому світі, в самовизначенні всіх народів, в перемозі законів, які б гарантували максимальні права людини.

Нашим особистим інтересом - мир на землі!

Сьогодні ми вступаємо в ряди Української Групи "Гельсінкі" і маніфестуємо свою добру волю і постанову проложувати її місію.

- 19 -

Ми остаємося вірні основним документам проголошених Групою і заявляємо, що будемо діяти, діяти в рамках радянської Конституції і радянських законів.

При цій нагоді закликаємо всі народності, що проживають на українській землі, всі народи Радянського Союзу, народи цілого світу сприяти діяльності Української Групи "Гельсінкі", ширити її популярність, знайомити з її ідеями найширші кола громадськості, освячувати її діяльність і жертвенність і закликати ентузіастів до продовження великої справи виховання людини з великою гідністю, утворення держави зі справедливими законами, стреміти до всесвітнього братерства.

Всі матеріали, заяви, скарги, відкриті листи, повідомлення просимо надсилати на наші адреси. До "Меморандуму" долучаємо тексти заяв і біографії нових членів Групи.

ЗАСУДЖЕНІ:

Микола Руденко, Левко Лук'яненко, Олекса Тихий,
Мирослав Маринович, Микола Матусевич, Носиф Зісельс

АРешТОВАНІ ПІД СЛІДСТВОМ:

Олесь Бердник, Петро Січко, Василь Січко, Юрій
Литвин, Василь Овсієнко

НА ВИГНАННІ:

Петро Григоренко, Надія Світлична, Петро Віно,
Леонід Плиш

- 20 -

ПІДПИСАЛИ:

Горбаль Микола, Калиниченко Віталій, Кандиба
Іван, Караванський Святослав, Красівський Зіновій,
Лесів Ярослав, Маликович Володимир, Мешко Оксана,
Попович Оксана, Ребрик Бргдан, Розумний Петро,
Романюк Василь, Сенюк Ірина, Сокульський Іван,
Стрільців Василь, Строката-Караванська Ніна, Стус
Василь, Чорновіл Вячеслав, Шабатура Стефанія,
Шумук Данило, Шухевич Дрiй

Цей меморандум дістався на Захід без дати. Він був напи-
саний у восені 1979 р. Згодом був перекладений на англійську
мову вашінгтонським Комітетом Гельсінкських Гарантій для України
і опублікований Гельсінкською Комісією конгресу США.

З фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України

— 13 —

НОВИНИ ПРО НЕВІЛЬНИКІВ1. У ТЮРМАХ І ТАБОРАХ.

1-19. 19 грудня 1979 р. один з політ'язнів табору особливого режиму в Мордовії, ім'я якого покищо невідоме, намагався кінчити життя самоспаленням у карцері. Про стан його здоров'я після цієї спроби нічого не відомо. Невідомо також, чи він живий. Політ'язень зробив це на знак протесту проти безперервних покарань карцером за найменшу провину. Повідомлення, які з'явилися в пресі, що спалення здійснив О.ТИХИЙ, не відповідають дійсності і є наслідком непорозуміння. Дружині О.ТИХОГО обіцяно побачення, однак його весь час відкладають.

1-20. Івана ГЕЛЯ переведено до Центральної лікарні Дубровлагу в сел.Барашево /уст. ЖХ 885/8-3/. У нього всихає ліва рука, і хвороба швидко прогресує. Рука вже майже втратила рухомість.

1-21. Моси́фа ЗІСЕЛЬСА позбавили чергового побачення за участь у голодівці з нагоди ДНЯ Політ'язня В СРСР 30 жовтня.

1-22. Побачення Раїси Руденко з чоловіком, призначене на грудень 1979 р., було перенесене на лютий 1980 р. Миколу РУДЕНКА переведено до тюрми КДБ в м. Саранська на звичайну процедуру "перевиховання".

1-23. У так званій "Центральній інвалідній зоні"/спецтабір для інвалідів/ у сел.Мухортове Софіївського р-ну Дніпропетровської обл. помер батько політ'язня Є.ПРОНЬКА, засуджений за якомсь побутовою статтею. Є відомості, що в цій зоні за останніх 3 р. було близько 400 смертних випадків.

Моєму народові

Народе рідний, степова стихіє,
 Безхитрісна, довірлива душа!
 Чому тебе, святого гречкосія,
 Так часто Божа ласка полиша?

Нелегко вжитись у твої потреби:
 Ти витворив республіку в часи,
 Коли вона хіба що лиш на небі
 Могла здобути сили та яси.

Погасла Січ, як вогнище в негоду,
 І не воскресла в полум'ї новім.
 Понад усе шануючи свободу,
 Ти опинився в рабстві віковім.

Та є твоєї долі власний човник,
 Що напрямку ніколи не ламав:
 Пишайся тим, що ти не завойовник -
 В неволі ще нікого не тримав.

Землі чужої не топтавши зроду,
 Свою стеріг із косами в руках.
 Пишайся цим, мій праведний народе,
 Бо то найвищий подвиг у віках.

Не той здолав, хто вилив більше крові
 Чи напустив на душі туману —
 Твоя могутність у твоїй любові
 До колосків на рідному лану.

Нові століття в тебе є по праву:
 Ти світ навчиш і сіяти, й косить,
 Бо та любов тобі дарує славу
 Яка живих і мертвих воскресить.

І людство, переймаючи науку,
 Збагне, чому в тернах твоє чоло:
 Ти є Месія, котрий терпить муку
 За гріх сусідський, за криваве зло.

Микола Руденко

“... Безсмертя нації – у слові...”

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до святкування
100-річчя від дня народження
Миколи Руденка

Підп. до друку 30.09.2020. формат 64×84 1/16. Папір друкарський.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 9,8.
Тираж 50 пр. Зам. № 155

Видавництво
ТОВ «ФОКСПРИНТ»
93113, Луганська обл.,
м. Лисичанськ, вул. Генерала Потапенка, 244
тел: (06451) 7-20-20, (095) 330-44-20